

О. В. Філонов

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ АРКТИЧНИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті проведено дослідження історико-правових аспектів регулювання статусу арктичних територій; охарактеризовано поняття «Арктика» та «шельф»; встановлено основні джерелами регулювання статусу арктичних територій та визначено їх сутність

Ключові слова: Арктика, сектор, Конвенція ООН з морського права, шельф, природні ресурси

Постановка проблеми. Проблеми правового регулювання територій, які розташовані у певних частинах Земної кулі, завжди були об'єктом уваги вчених-правознавців. Але сучасна вітчизняна юридична наука не завжди вчасно реагувала на зміни у позиціях держав та міжнародних організацій щодо підходів до статусу регіонів, які вважаються важливими для багатьох держав, у тому числі, для України. Одним з них є Арктика, яка являє собою величезне сховище питної води, корисних копалин, насамперед енергетичних. Також Арктикою проходять дуже важливі для міжнародної економіки шляхи транспортування. Слід зазначити, що нещодавно відбулися певні зміни позиції держав, які приналежать до арктичного регіону щодо розподілу територій у частині земної кулі, яка приналежить до Північного полюсу. Вважаємо, що доступ України до важливих арктичних шляхів повинен бути відображений у державному зовнішньополітичному курсі. На його формування, у першу чергу, здійснюють вплив чинники, які формували позицію та політику держав щодо Арктиці у минулому. Отже, має сенс розглянути історико-правові аспекти формування статусу арктичних територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Міжнародно-правовий режим певних територіальних просторів у Арктиці в різний час привертав увагу таких вчених-правознавців, як М. О. Баймуратов, Ю. М. Колосов, В. М. Гуцуляк, Р. В. Деканозов, В. Г. Досковський, А. Л. Колодкин, С. В. Молодцов, Т. Д. Розіна, Е. П. Свиридов та інші.

Проблемам правового режиму арктичних морських просторів присвячені наукові праці І. М. Міхіної, П. С. Однопозова, Л. Д. Тимченко, питаннями розв'язання деяких екологічних проблем в Арктиці займалися А. К. Жудро, В. А. Кисильова, Ю. Х. Джавад, В. М. Дурденевський.

Правовими джерелами, які регулюють юридичне становище арктичних морських та сухопутних просторів на сучасний період є Женевська конвенція про континентальний шельф 1958 р., Конвенція ООН з морського права 1982 р., яка справедливо вважається одним з найголовніших договірних джерел, які вносять порядок використання морських просторів та шельфу, Угода про збереження білих ведмедів 1973 р., яка має регіональний характер, низка двосторонніх договорів, національне законодавство держав, які належать до арктичного регіону земної кулі. Проте, зазначимо, що в сучасну епоху активізувався процес пошуку нового наукового обґрунтування під час створення національного «арктичного» законодавства, виникли нові геополітичні інтереси держав, які приналежать до північного полярного регіону. Все це обумовлено порівняно швидкими змінами клімату земної кулі та потребами у ресурсах, насамперед, вуглеводневих. Також необхідно підкреслити відсутність чіткого юридичного та суто географічного визначення поняття «Арктика». Найчастіше

дослідники схилиються до думки, що границею Арктики є Північне полярне коло ($66^{\circ} 33'$ пн. ш.), але ця точка зору не являється загальною визнаною. Так, скажімо «Географічний енциклопедичний словник» зовсім не дає поняття Арктики, замість цього оперуючи поняттям «Арктичний пояс», під межею якого пропонується розуміти ізотерму 5 градусів за Цельсієм у найбільш теплий місяць (липень або серпень) [1].

Отже, головними джерелами можна вважати Женевську конвенцію про континентальний шельф 1958 р. та Конвенцію ООН з морського права 1982 р., яка доповнила та конкретизувала положення, які стосуються діяльності держав щодо експлуатації ресурсів, розташованих на шельфі. Адже, саме шельф у сучасних умовах є одним з найважливіших носіїв природних ресурсів Арктиці, насамперед, корисних копалин.

Метою статті є здійснити спробу наукового аналізу головних напрямків історичного розвитку системи правого регулювання арктичних територій. Для вирішення цієї мети ставляться завдання з'ясувати позиції при арктичних держав щодо регіону у різні історичні епохи, чинники, які обумовлювали їхню зміну, спрогнозувати, як у сучасних умовах може змінюватися правове регулювання статусу арктичних територій.

Виклад методики дослідження. Для досягнення зазначеної мети застосовувалися структурно-функціональний метод, метод дедукції і індукції, особливу увагу було приділено використанню історико-правового метода.

Виклад основного матеріалу. Під Арктикою частіш за все прийнято розуміти єдиний фізико-географічний регіон Землі з умовним центром (Північним полюсом), до складу якої входять води Північного Льодовитого океану і його морів, а також ділянки суші Європи, Азії й Америки. До теперішнього часу у юридичній та географічній науці немає загальною визнаного визначення поняття Арктиці. Дискусійним залишається питання про південну межу Арктики, хоча багато вчених схильні вважати, що нею є Північне полярне коло ($66^{\circ} 33'$ пн. ш.) [2]. Американський правознавець Ч. Хайд свого часу таким чином виклав власне розуміння територіального розмежування державних володінь в Арктиці: «Враховуючи суворий клімат, слід пом'якшити вимоги міжнародного права для придбання суверенітету над знов відкритими землями в полярних районах. Необхідно визнати, що в арктичних районах суверен суміжної території, яка глибоко заходить за Полярне коло знаходяться в порівняно сприятливих умовах для того, щоб дати відчуті свою перевагу в межах великого, але ще не зайнятого простору. Такі можливості обумовлені значною мірою географічними обставинами, підсилюють можливість вживання системи секторів в районах, розташованих довкола Північного полюса» [3].

Правовий статус Арктики формувався протягом довгого часу, у теперішній час активізувався процес його реформування. Нині правовий режим Арктики базується, насамперед, на нормах сучасного міжнародного права і національного законодавства арктичних держав (Данії, Ісландії, Канади, Норвегії, Росії, США, Фінляндії, Швеції), але лише п'ять з перерахованих держав свого часу запропонували та закріпили у національному законодавстві концепцію так званих арктичних секторів. Це – Канада, Сполучені Штати, Данія, Норвегія та Росія. Як відомо, уперше ідея розподілу Арктики на сектори отримала оформлення у законодавстві Канади у 1904 р. Зазначена концепція виходить з того, що арктичні простори більший час року покриті льодом, а тому можуть розглядатися не як морські простори, а як своєрідна частина державної території. Найбільш значними арктичними територіями володіють Канада і Росія.

Ситуація суттєво змінилася з прийняттям та ратифікацією Конвенції ООН з морського права 1982 р., яка не передбачає збереження арктичних секторів. У той самий час Конвенція дозволяє при арктичним державам висунути вимоги на

розширення меж свого шельфу у Північному Льодовитому океані з 200 до 350 морських міль. Така вимога має пройти підтримку з боку Комісії ООН. Вимога повинна бути подана не пізніше, ніж через 10 років після ратифікації певною державою Конвенції ООН з морського права 1982 р. На теперішній час відповідні заявки подали Росія (2001 р), Норвегія (2006 р.), Канада та Данія (обидві – 2013 р.). Але лише вимоги Норвегії були офіційно визнані міжнародною спільнотою (2009 р.).

Подання та обґрунтування заявок спирається на концепцію, що Арктика являє собою особливий регіон світу. Доказування правомірності заявок повинно ґрунтуватися на доведенні того факту, що підводні шельфові структури є продовженням геологічних формувань, які знаходяться на суходутній території певної держави. Отже, склалося майже унікальне явище, коли юридичне регулювання опинилося у тісному взаємозв'язку з результатами наукових досліджень у сфері географії, океанології, геології та інших природознавчих дисциплін. При цьому найбільшу активність у даному напрямку проявляють Данія та Росія, які намагаються не тільки закріпити певні шельфові простори за собою, але й зберегти саму сутність поділу Арктики на сектори. Слід зазначити, що методологія проведення російських досліджень у Арктиці та формулювання висновків з них викликає серйозні сумніви з боку міжнародної наукової спільноти [4].

Висновки. Таким чином, ми можемо бачити претензії однієї держави на домінування у арктичному регіоні, які не завжди знаходять належне обґрунтування та не визнаються іншими членами світової спільноти. Правове регулювання статусу арктичних територій тривалий час спиралося лише на національне законодавство найбільш зацікавлених у проведенні розмежування держав, але згодом стало базуватися на принципах, які покладені у основу універсального міжнародно-правового документа – Конвенції ООН з морського права 1982 р. Крім того, початок ХХІ століття ознаменувався появою специфічного явища – звернення держав до результатів природньо-наукових досліджень для обґрунтування власної позиції. Вважаємо, що в умовах розвитку арктичної інфраструктури зазначена тенденція буде зберігатися та поширюватися. Це робить актуальним вироблення ефективних міжнародно-правових заходів, спрямованих на неприпущення домінування певної держави у регіонах, які мають значення для багатьох країн, що може бути напрямком подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Географический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Ф. Трёшников. – Москва : Сов. энциклопедия, 1988. – С. 18.
2. Международное право / под ред. Ю. М. Колосова, В. И. Кузнецова. – Москва : Международные отношения, 1998. – С. 508.
3. Российский гидрометеорологический словарь : В 3 т. / под ред. А. И. Бедрицкого. – Санкт-Петербург : Летний сад. – Т. 1. - С. 51.
4. Чумаченко Г. Самая холодная война / Г. Чумаченко // Знание – сила. – 2014. – № 9. – С. 47.

Стаття надійшла до редакції 7.05.2015 р.

O. V. Filonov

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE STATUS OF ARCTIC TERRITORIES

The article studied the historical - legal aspects of regulation of the status of the Arctic territories; describes the concept of «Arctic» and «shelf»; the basic sources of regulation of the status of arctic areas and defined their essence.

Noticed that one state claims to dominance in the Arctic region do not always find the proper justification and are not recognized by other members of the international community. Legal status of Arctic territories long time was based only on the national legislation of the

most interested in pursuing a differentiation states, but later was based on the principles that laid on the basis for universal international legal document - the UN Convention on the Sea Law 1982. In addition, the beginning of XXI century was marked by the appearance of specific phenomena - Appeal states the results of natural science research to justify their own position. We believe that in the development of the Arctic' infrastructure this trend will persist and spread. This makes it relevant to develop effective international legal measures to inadmissible dominance of the state in certain regions that are important for many countries which might be the direction of future research.

Keywords: Arctic, sector, the United Nations Convention on the Law of the Sea, shelf, natural resources.

УДК 342.7

В. Д. Шаповал

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

У статті проаналізовані істотні відмінності міжнародних правових документів у галузі прав людини від інших міжнародних угод. Основним є те, що зобов'язання, що накладаються на держави, регулюють відносини не стільки з іншими державами, скільки мають на меті захистити права і свободи громадян саме цієї держави. Однак, у багатьох країнах справи з розвитком конституційного права, а головне з його виконанням знаходяться не в найкращому стані.

Ключові слова: Генеральна Асамблея ООН, Конституція України, право громадян на правову допомогу, міжнародне співтовариство.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В статті проаналізовані наукові праці по проблемі дослідження права громадян на правову допомогу і його забезпечення в Україні вчених А. М. Баранова і П. Г. Марфіцина, В. М. Ісакової та інших вчених.

Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Виклад основного матеріалу. Держави-члени Європейського Союзу, так і держави-члени СНД, як учасники Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року, іменовані далі Договірні Сторони, виходячи з прагнення забезпечити громадянам Договірних Сторін і особам, що проживають на їх територіях, надання у всіх Договірних Сторонах у щодо особистих і майнових прав такого ж правового захисту, як і власним громадянам, додаючи важливе значення розвитку співробітництва в галузі надання установами юстиції правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних правах [1].

Міжнародне співтовариство надає великого значення розвитку та забезпеченню прав людини. Ці процеси набули особливої інтенсивності після другої світової війни, чому, насамперед, сприяла загальна демократизація міжнародних відносин, створення Організації Об'єднаних Націй, інших демократичних міжнародних інституцій.

Демократизації процесу, пов'язаного з проголошенням і захистом прав людини, значною мірою сприяло прийняття ряду міжнародних документів щодо закріплення,